

Andrzej Duma

"Television in the Lives of our Children", Wilbur Schramm, Jack Lyle, Edwin B. Parker, Stanford California 1961 : [recenzja]

Przegląd Socjologiczny / Sociological Review 16/1, 190-195

1962

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

niej, a wpływ wychowawczy utrzymuje się przez najdłuższy okres czasu, sprzęgając w jedną całość różne role społeczne, w jakich kształtowana jednostka kolejno lub jednocześnie występuje.

Telewizja wkracza więc w świat dziecienny, w ślad za książką, prasą i radiem. Świat ten nie jest społeczną próżnią, lecz terenem „zamieszkałym”, uzbrojonym w wyobrażenia i postawy, urobione przez bezpośrednie środowisko dziecka, przez społeczne kręgi, w których się ono obraca.

Co się w tym świecie zmienia pod wpływem telewizji, czy w społecznej osobowości dziecka zachodzą jakieś przeobrażenia? — Oto problem, którego rozwiązanie na drodze badań socjologicznych jest dziś nakazem chwili.

Telewizja polska znajduje się jeszcze w początkowym stadium swego rozwoju i zasięgu. Obecnie obejmuje ona tylko 35% powierzchni kraju i połowę mieszkańców Polski. Natomiast już w wyniku realizacji inwestycji przewidzianych w tej dziedzinie przez plan 5-letni, telewizja pokryje swym programem 85% powierzchni kraju i audycje telewizyjne będzie mogło odbierać 90% ludności. Skurczy się wtedy możliwość chwytania „na gorąco” zmian, jakie wywołuje ona w czasie wolnym dziecka i w jego społecznej osobowości.

Dyskutuje się dziś szeroko nad zagadnieniem reformy szkolnej, debatuje się nad rolą rodziny i szkoły w procesie socjalizacji dziecka. Coraz też częściej, między innymi w związku z przeobrażeniem współczesnej rodziny, zwraca się uwagę na konieczność racjonalnej organizacji wolnego od szkolnej nauki czasu, na konieczność przygotowania dziecka do kulturalnego i twórczego życia w nowoczesnym społeczeństwie.

Jednakże przyszła reforma szkolna dla pełnej swej realizacji wymagać będzie przygotowania nowej kadry wychowawczej i niemałych funduszków. Toteż w ciągu najbliższych paru lat w zakresie organizacji czasu wolnego szkoła nie będzie jeszcze mogła wprowadzić żadnych wyraźnych zmian. Tymczasem zaś w wolnych od nauki chwilach dziecka szkolnego zachodzą przeobrażenia, spowodowane niezwykle szybko rozpowszechnianiem się nowego środka masowego oddziaływania — telewizji. Przyszła zatem działalność reformatorska będzie się musiała liczyć z faktem istnienia nowego masowego nawyku w sposobie wypełniania wolnych chwil dziecka. Stąd szczególna konieczność nabycia gruntownej wiedzy w zakresie problemu poruszanego w *Television and the Child*.

Jadwiga Komorowska

Wilbur Schramm, Jack Lyle, Edwin B. Parker, *TELEVISION IN THE LIVES OF OUR CHILDREN*. Stanford California 1961 Stanford University Press, ss. XII, 324.

W Stanach Zjednoczonych znacznie wcześniej i wyraźniej niż w jakimkolwiek innym kraju wystąpiły społeczne skutki upowszechnienia telewizji. Okres najbardziej dynamicznego rozwoju telewizji przypadł na lata 1949—1956. Liczba odbiorników telewizyjnych zainstalowanych w domach prywatnych wzrosła w tym czasie z 1 miliona do 36 milionów 900 tysięcy, a przeciętna czasu oglądania programów osiągała — według danych Instytutu Nielsona — ponad 6 godzin dziennie¹.

Decydujące miejsce w amerykańskiej radiofonii zajęła telewizja komercyjna, związana z ogólnokrajowymi sieciami telewizyjno-radiowymi (*networks*) dostar-

¹ G. Chester, G. Garrison, *Television and Radio*, wyd. 2, New York, 1956, Appleton Century Crofts.

czającymi stacjom na zasadzie umowy handlowej gros ich programów. W 1955 roku trzy główne sieci (American Broadcasting Co, Columbia Broadcasting System, National Broadcasting Co) posiadały, poza dozwoloną liczbą 15 własnych stacji, 407 stacji afiliowanych². Telewizje komercyjna niezależna i dydaktyczna, nadająca programy informacyjne i oświatowe, stanowiły w latach pięćdziesiątych znikomą zaledwie odsetek i nie miały praktycznie żadnego wpływu na kształtowanie się programu ogólnokrajowego.

Telewizja komercyjna, czerpiąc dochody z reklamy (w 1955 r. sięgały one biliona dolarów), podporządkowała się jej wymogom. Powszechnie przyjęty w amerykańskiej radiofonii system „sponsorstwa”, tzw. programów zleczanych, pozostawiał reklamującemu prawo decydowania o treści programu. W konsekwencji cały niemal czas emisji wypełniły najbardziej „chwytliwe” programy rozrywkowe i sensacyjno-kryminalne. „Człowiek, który daje audytorium mydlaną operę, przysparza więcej pieniędzy udziałowcom niż człowiek, który daje audytorium informacje i Szekspira”³. Takie są kulisy komercyjnej telewizji, charakteryzujące konflikt między interesem publicznym i „marzeniami o telewizji jako supermedium informacji i nauczania mas ludowych” a interesem właścicieli stacji i ich polityką programową w telewizji. Mimo interwencji ze strony FCC (Federal Communication Commission), instytucji nadzorującej amerykańską radiofonię, w wielu telewizjach komercyjnych programy rozrywkowe zajmują nadal ponad 95% całego czasu emisji⁴.

Rozwojowi telewizji towarzyszyło szczególne zaniepokojenie opinii publicznej ujemnym wpływem programów komercyjnych na audytorium dziecięce. „W programie telewizyjnym — czytamy w „Time” z 3 marca 1952 — nie ma ani jednego epizodu, ani jednej postaci, ani jednego uczucia, które dzieci mogłyby naśladować z korzyścią dla siebie...” „Dwie do czterech godzin wizualnej nauki gwałtów i zbrodni — pisał farmer spod Waszyngtonu — niweczy nasze wysiłki wychowawcze, mające na celu ochronę zasad obowiązujących w naszych domach...”⁵.

Na tle powyższych sprzeczności i rosnącego niepokoju opinii publicznej już w początkowym okresie rozwoju telewizji uwidoczniły się w Stanach Zjednoczonych potrzeby badań nad skutkami oddziaływania tego nowego, o zwielokrotnionej sile ekspresji środka masowego komunikowania. Pierwsze prace naukowe o amerykańskim audytorium telewizyjnym pojawiły się w roku 1949. Największe nasilenie ich wystąpiło w latach 1954—1955, kolejny zaś wzrost w 1960. Podsumowaniem tych 10-letnich doświadczeń naukowych, a zarazem pierwszą amerykańską pracą opierającą się na wynikach kilkuletnich badań terenowych, jest książka W. Schramma, J. Lyle'a i E. R. Parkera — reprezentujących najbardziej czynne ośrodki prasoznawcze USA: Stanford University, University of California i University of Illinois.

Television in the Lives of our Children przedstawia wyniki trzyletnich badań nad rolą telewizji w życiu amerykańskich dzieci. Jedenaście studiów terenowych przeprowadzonych w latach 1958—1960 na terenie 10 miejscowości Stanów Zjednoczonych i Kanady pozwoliło autorom zebrać informacje od 5991 uczni, 1958 rodziców i ponad 300 nauczycieli.

² W. Elliot, *Television's Impact on American Culture*, Lansing 1956, Michigan State University Press.

³ A. Schlesinger, *Notes on a National Cultural Policy*, „Journal of the American Academy of Arts and Sciences”, Spring 1960.

⁴ A. W. Bluem, J. F. Cox, G. McPherson, *Television in the Public Interest*, New York 1961 Hastings House.

⁵ Z raportów Lorda Simona o amerykańskiej telewizji, *The BBC from Within*, Londoń 1953 V Gollancz.

Studium I, przeprowadzone w San Francisco w 1958/1959 roku, objęło ponad 2500 uczni 6 pierwszych klas, ósmych, dziesiątych i dwunastych oraz ponad 1000 rodziców. Celem jego było możliwie najszerze poznanie zwyczajów korzystania przez dzieci z środków masowego komunikowania. Zebrane informacje wskazały, że zmiany w korzystaniu z tych środków występują u dzieci klas 6 i 10. Wpłynęło to na skorygowanie kryteriów doboru następných próbek w badaniach szkolnych. Studium II, przeprowadzone również w San Francisco w 1958 r., dostarczyło 188 obszernych wywiadów z „całymi rodzinami”. Zebrany materiał dotyczył głównie roli, jaką odgrywa telewizja w życiu rodzinnym. Sześć kolejnych studiów dokonano w 1949 roku w miejscowościach położonych w Górach Skalistych na terenie Stanów Zjednoczonych. Objęły one 1700 uczni szóstych, dziesiątych i częściowo pierwszych klas oraz 280 rodziców. Uzyskane stąd obserwacje potwierdziły pod wieloma względami informacje zebrane w San Francisco. Studium VIII i IX zostało przeprowadzone w 1959 roku na terenie dwu podobnych do siebie miast kanadyjskich, z których jedno (tzw. „Teletown”) objęte było zasięgiem telewizji, a drugie („Radiotown”) nie. W miejscowościach tych przebadano klasy pierwsze, szóste i dziesiąte, podobnie jak w Górach Skalistych. Ogólna próbka zawierała 913 uczni i 260 rodziców. Studium X w roku 1960 objęło wszystkich (470) uczni szkoły podstawowej jednego z przedmieść metropolitalnego miasta Stanów Zjednoczonych.

Dla sprawdzenia hipotez skonstruowanych już na wynikach poprzednich badań przeprowadzono ostatnie, jedenaste, studium w miejscowości Denver (Kolorado). Próbka licząca 200 uczni dziesiątej klasy dostarczyła informacji na temat istniejących zależności między zwyczajem korzystania z środków masowej komunikacji a uzdolnieniami uczni i normami społecznymi panującymi w obrębie rodzin i grup rówieśniczych.

Dobór miejscowości do kolejnych studiów planowany był pod kątem uchwycenia możliwie różnorodnych warunków środowiskowych dziecka. Próbki odpowiadały przekrojowi społecznemu badanego środowiska. Cykl badań nad recepcją programu TV trwał przez okres tygodniowego programu. Zbieranie informacji oparte było na bezpośrednich kontaktach nauczyciela z dzieckiem i jego rodzicami. Posłużono się przy tym następującymi technikami: ankietą przeprowadzoną wśród rodziców i dzieci, dziennikami auto-obszewacji — wypełnianymi przez dzieci codziennie rano pod kontrolą nauczycieli (nie zdały egzaminu), „poufnymi raportami” dzieci o TV, radiu i innych środkach masowego komunikowania — sporządzanymi podczas godzin szkolnych, listami tygodniowych programów TV — na których dzieci oznaczały programy oglądane i najbardziej lubiane, testami kontrolującymi zasób używanych i znanych słów oraz wiedzy, testami obrazowymi i quizami — pozwalającymi odkryć, z jakiego źródła masowego komunikowania pochodzą wiadomości posiadane przez dziecko, testami inteligencji, agresywności, kwestionariuszami socjometrycznymi, wywiadami oraz materiałami ze szkół.

Zebrany materiał przedstawiono w następujących rozdziałach: „Nowy świat telewizji”, „Jak dziecko korzysta z telewizji?”, „Dlaczego dziecko korzysta z telewizji?”, „Poszukiwanie rzeczywistości a normy społeczne”, „Telewizja a więź społeczna”, „Skutki oddziaływania telewizji”.

W założeniach badawczych autorzy odstąpili od dotychczasowego punktu wyjściowego, który wyrażał się w pytaniu: Jak telewizja oddziałuje na dziecko? Postawili oni pytanie: Co dziecko robi z telewizją, jaki czyni z niej użytek?

Przyjmowanie przez społeczeństwo nowego środka masowego komunikowania, który staje się zarazem masowym środkiem rozrywki, nie jest procesem mechanicznym. Przypomina dynamikę wprowadzania do użytku nowego narzędzia pracy.

W środowiskach zróżnicowanych telewizja spotyka się z krańcowo odmiennymi reakcjami. Jej popularność zależy od możliwości dostosowania się do panujących w danym środowisku nawyków i wzorów kulturowych. Na najmniejsze opory natrafia w najmłodszym audytorium, gdzie — dostosowując się do tradycyjnych form życia rodzinnego — spełnia rolę piastunki zabawiającej dzieci. W starszym audytorium rola telewizji zmienia się. Reprezentuje wartości — jeśli je posiada — określone konkretną sytuacją. Dziecko podchodzi do szklanego ekranu, szukając zaspokojenia określonych potrzeb. Telewizja, dysponując bogatą skalą wyrazu, niektóre potrzeby zaspokaja lepiej, niż czyniły to stare środki komunikowania. Spełnia przy tym funkcję użytkową, zajmując w życiu dziecka miejsce obok innych ważnych czynników, które kształtują jego rozwój. Równoległe z procesem psychicznego przyswajania telewizji zachodzą przeobrażenia wtórne, określające społeczną funkcję telewizji: dotychczasowe zwyczaje dziecka ulegają zmianom narzuconym przez warunki techniczne odbioru treści przekazywanych przez nowy środek komunikowania.

Obraz zmian, jakie wprowadziła telewizja w świat dziecka, ilustrują badania przeprowadzone w Kanadzie. Porównanie materiałów zebranych w „Teletown” i „Radiotown” pozwoliło stwierdzić, że telewizja reorganizuje wolny czas dziecka, a przede wszystkim czas poświęcony środkom komunikowania. Ogranicza czas zabaw, wypiera kino, radio, komiksy i magazyny ilustrowane. Jest dominującym elementem wolnego czasu dziecka.

Potrzeby dziecka w erze telewizji są — zdaniem autorów — takie same, jak w erze radia. Również i treści dostarczane przez poprzednie środki nie zmieniły się. Telewizja dała im tylko nową wizualną formę. I te właśnie walory widowiskowe decydują o atrakcyjności telewizji.

Oglądanie programu TV wzrasta od 3 roku życia do klasy 6—7, osiągając w swoim szczytowym punkcie 3—4 godziny dziennie. W wyższych klasach zainteresowanie telewizją maleje. Uzależnione jest to jednak od cech indywidualnych dziecka. Dzieci uzdolnione (o wysokim ilorazie inteligencji) są w większości niestałymi widzami, a od 11 roku życia prawie nie oglądają telewizji, znajdując większe zainteresowanie w „słowie drukowanym”. Przy średniej 2—3 godz. pewna liczba uczni ogląda programy telewizyjne ponad 4 godziny, inna mniej niż 1 godz. Różnice indywidualne zachodzą również w odbiorze treści. Programy dziecięce składają się m. in. z westernów dziecięcych i młodzieżowych, filmów podróźniczych, widowisk sensacyjno-kryminalnych, farsy, muzyki lekkiej, *variété*. Z największym jednak zainteresowaniem dzieci oglądają programy dla dorosłych. Zainteresowanie programami publicystycznymi i telewizją dydaktyczną jest bardzo małe.

Dzieci korzystają z telewizji jako z środka rozrywki i ucieczki od życia, jako źródła informacji oraz jako ze społecznego „narzędzia” zabawy. Tę ostatnią funkcję telewizji jako podobną do funkcji wielu innych „narzędzi” (np. samochodu) autorzy pominieli. Dwie pierwsze określone terminami „fantazja” i „rzeczywistość” odpowiadają dwu różnym kategoriom potrzeb dzieci. Fantazja — zaspokaja te potrzeby, które w poprzednim okresie (przed TV) zaspokajało radio i tzw. środki „obrazowe”: kino, komiksy, magazyny ilustrowane — daje przyjemność, często urojone zaspokojenie pragnień, odciąga od problemów prawdziwego świata, zachęca do bierności. Funkcję tę spełniają westerny, kryminały, muzyka rozrywkowa, programy *variété*. Rzeczywistość — zaspokaja potrzeby wynikające z procesu uspołeczniania dziecka — przedstawia problemy realnego świata, rozszerza środowisko, pobudza do działania. Tej kategorii potrzeb odpowiadają filmy dokumentalne, dzienniki TV, wywiady, programy publicystyczne i dydaktyczne.

Dzieci oglądające telewizję różnie reagują na ten sam program. Zależy to od ich postaw życiowych. Świat fantazji może sugerować pewne rzeczywiste sytuacje, i na odwrót — jakiś materiał z życia może pobudzić proces wyobraźni.

Rozpatrując zagadnienie uczenia się dzieci z programów amerykańskiej TV, autorzy stwierdzają, że w wieku przedszkolnym największe korzyści widoczne są u dzieci zdolniejszych i mniej zdolnych, najmniejsze u dzieci przeciętnych. U dzieci mniej zdolnych TV zastępuje brakujące bodźce do nauki. Absorbują je i przez dłuższy czas poddaje działaniu przypadkowego uczenia. Dodatkowo skutki TV uwidaczniają się głównie w zwiększonym zasobie słów (dzieci oglądające w tym wieku telewizję mają nad nieoglądającymi przewagę 1 roku).

W latach szkolnych rola programów, które w większości składają się z pozycji kategorii „fantazja”, maleje ze względu na niski ich poziom. W klasach 6—12 nie stwierdzono przewagi intelektualnej oglądających telewizję nad nieoglądającymi. Dzieci, opanowując naukę samodzielnego czytania, znajdują w słowie drukowanym korzystniejsze źródło wiedzy. Odnosi się to szczególnie do dzieci zdolnych. Te zaś z nich, które pozostały stałymi telewidzami, miały gorsze wyniki przy testach wiedzy. Przygodne uczenie charakterystyczne dla odbioru programów komercyjnej TV daje nikłe korzyści. Stąd też wpływ telewizji na rozwój zainteresowań dziecka nie jest większy niż innych środków masowego komunikowania w erze radia. Prestiż i znaczenie, jakie posiada telewizja wśród młodszych dzieci, maleje w klasach wyższych, szczególnie u dzieci zdolnych, bardziej krytycznych. Nowego znaczenia nabiera wtedy radio (zwykle jako tzw. drugi „kanał” — tło muzyczne przy wykonywaniu innych czynności). Największy autorytet zyskuje książka.

Badania nad wpływem telewizji na życie dziecka były skoncentrowane na trzech okresach jego rozwoju: wieku klas pierwszej, szóstej i dziesiątej. W grupie najmłodszej najbardziej widoczne są korzyści osiągnięte przez dziecko z oglądania programów telewizyjnych, w klasie szóstej występuje największe nasilenie zainteresowań telewizją, w grupie ostatniej zainteresowania różnicują się bardzo wyraźnie, gdyż jest to okres, kiedy zaczynają ustalać się już dorosłe wzory korzystania ze środków masowego komunikowania.

Głównymi czynnikami, które decydują o zainteresowaniach dziecka telewizją i użytku, jaki czyni z niej, są — obok wieku i płci — zdolności umysłowe, normy społeczne oraz więź społeczna, łącząca dziecko ze środowiskiem. Wiek i płeć są tylko wskaźnikami potrzeb właściwych danemu okresowi procesu uspołeczniania dziecka i ról, do których jest przygotowywane. Zdolności umysłowe dziecka mają wpływ na to, w jakim stopniu dziecko korzysta z telewizji. Przeważnie wykładnikiem inteligencji jest orientacja „rzeczywistość”. Normy społeczne, odpowiadające przynależności klasowej dziecka, określają zainteresowanie programami kategorii „fantazja” bądź „rzeczywistość”. Autorzy przenoszą problem różnicowania u dzieci w okresie młodzieńczej orientacji — „fantazja” i „rzeczywistość” — na płaszczyznę oddziaływania wzorów klasowych.

Więź społeczna, stosunki dziecka z rodziną i grupą rówieśników — to czynniki kształtujące postawę życiową dziecka. Konflikty między dzieckiem a środowiskiem, podobnie jak zawód i rozczarowanie, często skłaniają dziecko do szukania w telewizji środka ucieczki od przykrych problemów życiowych bądź zaspokajania agresywności. Im więcej dziecko przeżywa konfliktów, tym więcej ogląda telewizję.

Przy pomocy trzech ostatnich czynników autorzy wyjaśniają „punkt zwrotny” w zwyczajach korzystania z środków masowego komunikowania. Największe zmiany w korzystaniu z telewizji zachodzą wśród dzieci z warstw wyższych. W klasie robotniczej przejście z okresu dzieciństwa do wzorów dorosłych wymaga od dziecka

mniejszej zmiany zwyczajów i zainteresowań. Dzieci pochodzące z klasy średniej, których zdolności odpowiadają ambicjom, wzmaganym przez wzór klasowy, mają tendencję do korzystania w znacznie wyższym stopniu z drukowanych środków masowych niż z telewizji, inne, o niższej inteligencji, korzystają w wysokim stopniu z wszystkich środków masowego komunikowania.

Skutki oddziaływania telewizji na audytorium dziecięce są procesem zachodzącym zawsze między jakimś typem telewizji a jakimś typem dziecka w jakiejś typowej sytuacji. Z jednej strony występuje telewizja, dająca okazje do doświadczania „fantazji” lub „rzeczywistości”, z drugiej dziecko jako zespół cech określonych takimi czynnikami, jak zdolności umysłowe, normy społeczne, więź społeczna oraz potrzeby doświadczeń określonego wieku i płci. Efektywną treścią telewizji jest to, co dziecko z niej przyjmuje.

Wyodrębniony w audytorium dziecięcym typ widza o orientacji „rzeczywistość” znalazł swój odpowiednik — zarówno pod względem cech psychicznych, jak i społecznych — w równoległe prowadzonych badaniach nad audytorium dorosłym telewizji dydaktycznej⁶, w pewnym stopniu również i w badaniach nad rodzinami amerykańskimi nie posiadającymi telewizorów⁷. Problem ten, a zwłaszcza wpływ telewizji na rozwój zainteresowań dziecka, oraz tak zwane ujemne skutki oddziaływania TV wymagają — zdaniem autorów — długofalowych badań kompleksowych.

Television in the Lives of our Children spotkała się w Ameryce z dużym zainteresowaniem⁸. Obok angielskiej książki zespołu Himmelweit⁹ jest to druga obszerna publikacja z tej tematyki w literaturze światowej.

Andrzej Duma

TECHNIKA I POSTĘP SPOŁECZNY

Roger Girod, Wilhelm Vogt avec le concours d'un groupe de collaborateurs, PILOTAGE AUTOMATIQUE ET ÉVOLUTION SOCIALE DES MÉTIERS DE L'AVIATION. ÉTUDE SOCIOLOGIQUE. Extrait du volume XIV des publications de la Faculté des sciences économiques et sociales de l'Université de Genève. Librairie de l'Université, George & Cie S.A. Genève 1959, ss. 79.

Publikacja stanowi sprawozdanie z badań zrealizowanych przez grupę socjologów pracy działającą w ramach sekcji socjologicznej Ośrodka Badań Wydziału Nauk Społecznych i Ekonomicznych Uniwersytetu Genewskiego.

Badania miały charakter monograficzny i dotyczyły lotnictwa cywilnego, linii lotniczej „Swissair”. Zadaniem było dokonanie analizy zmian powstałych w wyniku zastosowania nowoczesnych urządzeń technicznych w zakresie podziału czynności między maszyny a ludzi w samolocie oraz między załogą latającą a techniczną służbą naziemną. Przedmiotem zainteresowań badawczych były również konsekwencje zmian technicznych dla ukształtowania się zawodów lotniczych. Jako daty porównawcze przyjęto lata 1938, 1948 i 1958 i dla każdej z tych dat

⁶ W. Schramm, *The Impact of Educational Television*, Urbana 1960 University of Illinois Press.

⁷ B. Westley, J. Modius, *A closer Look at the Non-television Household*, „Journal of Broadcasting”, Spring 1960.

⁸ P. Deutschmann, *Teacher in Parlor*, „Audio-Visual Communication Review”, July — August 1961.

⁹ H. Himmelweit, A. N. Oppenheim, P. Vince, *Television and the Child*, wyd. 2, London 1960, Oxford University Press.